

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 374.4[340.15:94(438.41)]

DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2021-1/1>

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ НА ВОЛИНІ

Булавина Світлана Євгенівна,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0003-1239-0563

У політико-правовому контексті проаналізовано особливості створення та діяльності українських культурно-освітніх організацій, що діяли у міжвоєнний період ХХ ст. на Волині, охарактеризовано суспільно-політичні умови їхньої культурологічної праці, визначено коло найактивніших учасників організацій, розкрито вплив на суспільно-культурні процеси у краї.

З'ясовано історико-правовий аспект формування та діяльності культурно-освітніх організацій. На підставі вивчення архівних документів у статті досліджено: форми та методи діяльності культурно-освітніх товариств; національну політику польського уряду щодо Волині, зокрема в галузі освіти та культури; становлення, програмні засади та структуру культурно-освітніх організацій і товариств.

Автор вважає, що упродовж міжвоєнного періоду ХХ ст. високого рівня досягла масово-просвітницька діяльність українських громадських об'єднань. За суспільною вагою і результативністю провідне роль належить «Просвіті». Встановлено, що саме завдяки цій організації уже до середини 1920-х рр. було сформовано систему культурно-освітніх заходів, які сприяли громадянському, національно-патріотичному, естетичному вихованню українського населення Волині.

Окреслено хронологічні рамки дослідження – 1921–1939 рр., міжвоєнний період, коли Західна Україна входила до складу Польської держави, і коли тут, з одного боку, започатковувалася політика національної дискримінації українців і їх ополчення, а з іншого – посилювався український національно-визвольний рух, зростала роль культурно-освітніх організацій і товариств у збереженні та розвитку національної самосвідомості та культури волинян у політико-правовому контексті.

Ключові слова: політико-правовий контекст, культурно-освітні організації, Волинь.

Bulavina Svitlana. Cultural educational organizations as a factor of forming the national consciousness in the political legal context on the territory of Volyn' during the interwar period

Peculiarities of the formation and activity of the Ukrainian cultural educational organizations that were functioning on the territory of Volyn during the interwar period of the 20th century have been analyzed in the political legal context; social political conditions of their cultural work have been characterized; a circle of the most active participants of the organizations have been defined; the impact of these organizations on the social cultural processes in the region has been revealed.

A historical legal aspect and the activity of the cultural educational organizations have been found out. In the article, on the basis of the archives documents we wanted to investigate: forms and methods of the activity of the cultural educational communities; national policy of the Polish government towards Volyn, especially in the fields of education and culture; foundation, programs and structure of the cultural educational organizations and communities.

The author believes that during the interwar period of the 20th century mass scale educational work of the Ukrainian public organizations achieved a high level. Considering a social importance

and results a leading role belongs to "Prosvita". It has been pointed out that it was thanks to this organization that by mid 1920s a system of cultural educational events was formed. Those events favoured and enhanced public, national patriotic, and aesthetic education of the Ukrainian population of Volyn.

The chronological frames of the research have been defined – 1921–1939s, the interwar period when Western Ukraine was a part of the Polish state. That was the time when, on the one hand, the policy of the national discrimination of the Ukrainians and their Polonization began. On the other hand, the Ukrainian national liberation movement was intensifying, and the role of the cultural educational organizations and communities in the preservation and development of the national self-consciousness and culture of the Volyn dwellers was becoming stronger in the political legal context.

Key words: political legal context, cultural educational organizations, Volyn.

Постановка наукової проблеми та її значення. На початку 20-х рр. значна частина етнічних земель України знаходилася поза її межами. За умовами Ризького договору 1921 р. Волинь увійшла до складу Польської держави, що і визначило особливий характер її соціально-економічного та суспільно-політичного життя впродовж майже двох десятиліть. Волиняни, як і всі західні українці, були пройняті глибоким прагненням реалізувати своє право на національне самовизначення, важливим фактором чого було культурно-освітнє життя.

У цьому контексті значний науковий інтерес становить проблема формування та діяльності культурно-освітніх організацій – активних учасників громадсько-політичного життя українців Волині [1].

Аналіз досліджень наукової проблеми. Українські громадські культурно-освітні організації Волині 20–30-х рр. ХХ ст. – визначне явище національної історії. Вони виступили вагомим чинником збереження національної окремішності українського населення, охопили діяльністю та впливами головні сфери його суспільного життя – освіту, культуру, виховання підростаючого покоління.

Українське питання у контексті національної політики Польської держави з її відповідним «обґрунтуванням» розглядалося у працях тогочасних польських дослідників М. Уздовського, В. Стпичинського, П. Дуніна-Борковського, М. Зелінського [14].

Певний внесок у висвітлення суспільно-політичного життя українців у Польщі зробили історики української діаспори – О. Субтельний, Т. Гунчак, В. Янів, О. Кульчицький, А. Семенюк [14].

Упродовж міжвоєнного періоду ХХ ст. високого рівня досягла масово-просвіт-

ницька діяльність українських громадських об'єднань. За суспільною вагою і результативністю провідна роль належить «Просвіті». Саме завдяки цій організації уже до середини 1920-х рр. було сформовано систему культурно-освітніх заходів, які сприяли громадянському, національно-патріотичному, естетичному вихованню українського населення Волині.

Формулювання мети та завдань статті. Мета і завдання статті – проаналізувати політико-правові засади діяльності національно-культурних товариств Волині у контексті суспільно-політичних і культурно-освітніх процесів міжвоєнного періоду ХХ ст. На підставі узагальнення здобутків історичної науки, аналізу нових документів, матеріалів, періодики, спогадів учасників подій досліджено: особливості становлення культурно-освітніх товариств, їхню організаційну структуру; основні вектори полонізаційної політики Польської держави; просвітницьку працю товариств серед українського населення краю; співпрацю громадських інституцій із політичними партіями [1].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У 20–30-ті рр. ХХ ст. «Просвіта» обрала єдино правильний засіб забезпечити розвиток освіти та самоосвіти українців Волині.

Процес їх створення проходив досить активно у 1920-х рр. У 1921 р. функціонувало 22 філії, у 1925 – 18, у 1927 і 1928 рр. – 47. Загалом станом на 1 жовтня 1928 р. у Луцькому повіті діяла 101 філія товариства [3].

Організаційно-просвітянський рух у повіті набрав особливого розмаху у 1927 р. Заяв від ініціативних гуртків із бажанням заснувати в селі філію «Про-

світи» надходило стільки, що Рада повітового товариства була не в змозі інструктувати відкриття кожної філії власними силами. З метою полегшення роботи Ради на з'їзді представників філій, що відбувся 18 вересня 1927 р., було затверджено пропозицію про утворення організаційної секції товариства у складі 23 членів [7].

24 липня 1921 р. почала діяти «Просвіта» у Рівному. Одночасно почали функціонувати філії Рівненської повітової «Просвіти» у Межирічах, Клевані, Новосілках, Костополі, Городку, Здовбиці, Грабові, Деражному [11].

26 листопада того ж року відбулися загальні збори членів товариства за участю 36 осіб. Із доповіддю виступив член Ради Г. Козуб. Він, зокрема, повідомив про те, що відновлено роботу 15 філій «Просвіти». На зборах було вирішено створити фонд «Рідної школи», куди асигнували 10% усіх прибутків «Просвіти», крім цього, запланували провести «День «Просвіти» в місті та повіті, відкрити фонд будівництва «Народного просвітянського дому» в м. Рівному. До Ради, яку очолив Б. Рженецький, було обрано 11 осіб. Почесними членами її стали сенатор О. Карпинський і посол сейму Польщі І. Тимощук [2].

На відміну від Луцької, Рівненська «Просвіта» більше уваги приділяла роботі з молоддю і дітьми, виділивши цей важливий напрям діяльності в окремі секції. В окрузі Рівненської, Лубенської, Кременецької «Просвіт» активно діяли такі молодіжні секції та гуртки, як «Пласт», «Сокіл», «Якор», «Діточний клуб», «Юнацьке товариство», літні «дитячі садки» та ін.

По-різному розвивався просвітянський рух на теренах самих повітів. Так, у Луцькому повіті, в Полонківській, Піддубецькій, Чаруківській, Торчинській та Олицькій гмінах у 1928 р. діяло 56 філій, тобто близько 60% їх загальної кількості. Водночас у таких великих гмінах, як Чарторийська із 25 громадами на 12 тис. населення, просвітянських осередків не було взагалі [1].

Польська влада всіляко обмежувала розвиток осередків «Рідної школи» на Волині, щоб не допустити галицького «незалежницького» впливу на цей край. Щоб здолати сумнозвісний «сокальський кордон», Львівська Головна управа това-

риства вислала на Волинь своїх інструкторів, проводила спільні наради, семінари, інструктажі тощо.

Важливою подією в цих змаганнях став проведений 26 вересня 1926 р. у Рівному Український з'їзд представників культурно-освітніх організацій Волині, у якому взяли участь представники львівської «Рідної школи». Під впливом їхніх виступів, спираючись на досвід галицького товариства, було прийнято резолюцію, у якій зазначалася необхідність розвитку приватного шкільництва у краї. Вона скеровувала на створення «шкільних секцій» при повітових організаціях «Просвіти», а її члени зобов'язувалися вступати до «Рідної школи».

У другій половині 1920-х рр. окреслилася нова важлива тенденція щодо перетворення гуртків «Рідної школи» на громадські осередки, які поряд з утриманням навчальних і виховних закладів здійснювали широку культурно-просвітницьку діяльність. При них створювалися бібліотеки, аматорські театральні, хоріві та музичні гуртки, велася торгівля підручниками, канцтоварами тощо.

Згідно зі статутом товариство «Рідна школа» виступало самостійним суспільним чинником, не мало політичних завдань, було позапартійним, але, як і «Просвіта», у міжвоєнний період було ареною політичного протиборства за ідеологічний вплив на цей масовий осередок українства серед головних політичних партій Волині – «Сельробу», УНДО, ВУО, ОУН, КПЗУ та ін. Слід відзначити, що у боротьбі за розвиток національного шкільництва всіх типів і, зокрема, приватного, ліві суспільно-політичні організації у багатьох випадках стояли на одній платформі з УНДО, вплив якого на «Рідну школу» був найвідчутнішим.

7 серпня 1929 р. в Луцьку було організовано Товариство імені Лесі України. Головою новоствореного товариства було обрано М. Маслоу (сенатор), секретарем управи – М. Крижанівського. Статут товариства чітко визначив безумовний освітянський характер його діяльності. Щоправда, товариство так і не встигло реалізувати більшість своїх добродійних намірів через радикальні суспільно-політичні зміни, що сталися на західноукраїнських землях

за три роки після затвердження основного статуту у зв'язку з відомими подіями вересня 1939 р. Все ж за 10 років свого існування воно залишило помітний слід у становленні української гімназійної освіти на Волині [15].

Пропагандистську активність громадських організацій Ковельщини, їхню принципову громадянську позицію намагалися використати у своїх цілях політичні партії, зокрема КПЗУ, Сельроб, і в багатьох випадках небезуспішно. Про це свідчать численні акти незгоди або непокори владним структурам із приводу заборони окремих книжкових видань у бібліотеках, проведення масових заходів із нагоди визначних подій у житті українського народу з використанням української символіки (прапорів, гімну, національного одягу тощо) та ін. На початку 1930-х рр. ситуація у Ковельському повіті загострилася настільки, що влада змушена була посилити тут поліцейський режим, збільшивши на прохання воєводського коменданта державної поліції її особовий склад на 100 чоловік та один кінний підрозділ [10].

У вирішенні тих чи інших соціальних проблем громадські організації активно використовували будь-яку можливість масових зібрань людей: сходи, збори, концерти та вистави, традиційні вечорниці, церковні відправи, народні забави (наприклад, на свято Івана Купала). У сферу діяльності «Просвітянських хат» входили організація різних свят, вечорів (із нагоди Різдва, свята Матері, обжинків, Нового року, з нагоди Шевченківських днів), академій на честь І. Котляревського, Лесі Українки, І. Франка, В. Стефаника. На цих вечорах виступали українські вчені, літератори, вчителі [1].

Проведення таких масових заходів завжди було під пильним контролем і з дозволу польської влади та поліції. Нерідко вони взагалі забороняли проведення таких заходів, як це було, наприклад, у 1926 р., коли «Просвіта» орієнтувала свої філії на масове відзначення сімдесятої річниці від дня народження і десятих роковин із дня смерті І. Франка, 60-річчя від дня народження М. Грушевського.

Досить масовий та урочистий характер мало відкриття самих «Просвітянських хат».

Найбільш цілеспрямованою частиною діяльності громадських культурно-освітніх організацій стала освітянська та шкільна справа. Саме тут найбільш чітко простежується еволюція і поетапність у становленні громадських організацій та удосконаленні форм і методів їхньої діяльності: від ліквідації неписьменності – до створення власними силами шкіл і гімназій; від співпраці з урядом – до повної конфронтації у випадках зловживання владою щодо відкриття українських шкіл, заборони навчання українською мовою, утиску та приниження вчителів-українців тощо.

Населення Волині, як і Полісся та Галичини, мало чи не найвищий рівень неписьменності у Європі. Як уже відзначалося, на початок 1920-х рр. близько 80% українського населення було неписьменним. Із 218 786 дітей шкільного віку – 106 943 (або майже половина) були поза школою [17]. Проблема мала глибоке історичне коріння. Така ситуація гальмувала весь культурний і економічний розвиток краю, тому з перших днів свого існування громадські організації просвітянського спрямування, насамперед «Просвіта» та «Рідна школа», розгорнули активну діяльність у цій царині.

Відповідно до постанов міністерства освіти для цієї справи дозволялося використовувати шкільні приміщення, вчительство закликалося до безкорисливої праці, однак на практиці все відбувалося по-іншому. Більше того, залучення українських вчителів до проведення таких курсів ставало підставою для закриття останніх. Протягом 1925–1927 рр. сотні курсів для неписьменних припинили свою діяльність. Цілком очевидно, що існування таких курсів розходилося з асиміляційними намірами щодо українського народу.

Реакція громадських організацій була адекватною. Не маючи можливості вивести цю справу на державний, офіційний рівень, із другої половини 1920-х рр. вони перенесли таку роботу в гуртки та секції безпосередньо при первинних осередках «Просвіти», «Рідної школи», Союзу українців, молодіжної організації «Пласт» та ін.

Дещо поживавилася робота щодо ліквідації неписьменності у 1933–1938 рр., у час так званої «нормалізації» польсько-українських відносин, коли з'явилася мож-

ливість відновити роботу закритих раніше курсів лікнепу. Крім того, тоді уже складалася широка мережа бібліотек, читалень, про що ми вже говорили вище, які активно підключилися до цієї роботи. Свідченням тому є наявність у книжкових фондах букварів, читанок та іншої літератури для читачів-початківців, а також комплектів навчально-методичних посібників для тих, хто займався позашкільною освітньою справою.

Загалом же брак кваліфікованих кадрів, фінансова скрута та численні перешкоди з боку владних структур не дали можливості громадським організаціям реалізувати у повному обсязі намічені програми ліквідації неписьменності серед українського населення, зокрема серед сільського, особливо серед людей похилого віку, жіноцтва. Внаслідок цього відсоток неписьменних у 1938 р. становив 77,4%, порівняно з початком 1920-х рр. (80%) він змінився лише на 2,6% [18].

Більш вагомим і конкретним результатом громадські організації досягли у справі становлення та розвитку українського шкільництва. Дискусійними видаються твердження Ю. Крамара, В. Панасюка та ін. дослідників, котрі стверджують, що на початку 1920-х рр. спостерігається тенденція до зростання чисельності шкіл з українською мовою викладання (на початку 1924 р. на Волині нараховувалося 429 шкіл) [13]. По-перше, це свідчення джерел польського походження, які нерідко свідомо прикрашали ситуацію. По-друге, це були не «чисто національні» українські школи: у їхні навчальні програми польськими шкільними кураторами наполегливо закладався матеріал асимілятивного змісту. Тут переважали вчителі-поляки, тобто це були не ті школи, про які мріяло українське населення – школи, де би переважала українська мова, поглиблено вивчалася українська історія, література, а уроки проводили вчителі-українці.

Про таке прагнення переконливо свідчить лист-прохання до міністра освіти Польщі жителів села Цумань від 23 серпня 1926 р. (160 підписів): «Ми, нижчепідписані жителі села Цумань Луцького повіту, української національності, у сім'ях наших і щоденному поводженні використову-

ємо українську мову, наші діти розмовляють удома і поза домом по-українському. Українська мова є нашою рідною мовою і наших дітей. У нашому селі є 250 українських дітей. Цим нашим дітям ми просили в минулому році українську школу. Хоч ми її вимагали, хоч ми і прагнули вносити відповідні заяви і декларації, не дали нам цієї школи. Тому просимо пана міністра, щоб нашим дітям у 1926–1927 рр. відкрили школу на нашій рідній українській мові. Разом із тим просимо, щоб у школу призначили вчителів-українців» [1].

У вересні 1926 р. у Рівному відбувся з'їзд учителів-просвітян, присвячений питанням освіти, за участю представників «Просвіти» Східної Галичини, на якому були розроблені освітні принципи на майбутнє, з урахуванням досвіду галичан. Із цього ж питання відбулася конференція представників «Просвіти» у жовтні 1927 р., яка вирішила скликати 20 листопада повітовий з'їзд представників освіти. Було прийнято також рішення про заснування вчительського клубу та придбання відповідної літератури для позашкільної освіти [15].

Значні зміни у характері освітньої діяльності культурно-освітніх організацій Волині настали з упровадженням закону про шкільництво від 31 липня 1924 р., відомого як «закон Грабського» [13]. Цей закон визначив організаційні засади шкільництва для національних меншин аж до кінця міжвоєнного двадцятиріччя. По суті, положення закону про мову навчання у школах, які мав розв'язати плебісцит серед батьків, діти котрих відвідували школу, стали підставою для ліквідації мережі українських шкіл і забезпечення так званої «польськості». Саме це і мав на увазі ідеолог реформи С. Грабський, заявляючи: «Не постерунок поліції чи староство, не адміністрація, не влада чи війсьсько, але сильний вплив польської культури забезпечить польськість» [17].

Шкільна акція польської влади – утравізм (шкільна двомовність) – викликала серйозне незадоволення української громади, насамперед у тій частині закону, де запроваджувався термін «руський», «русинський» щодо української мови. Це ще більше загострило українсько-польські відносини у справі українського шкільництва.

Йшлося про всенародний опір українській колонізації. Так, у відозві правління товариства «Рідна школа» підкреслювалося, що «надійшла пора знову провести всенародну акцію, аби легальним шляхом повернути втрачені українські школи і здобути нові там, де для цього є законні підстави» [8], а в резолюції від 24 грудня 1926 р. товариство вимагало «ліквідації закону з дня 31 липня 1924 р. про деякі постанови у справі шкільництва на східних окраїнах Польщі та язикового закону з того ж дня тих же властей, як незгідних із постановами міжнародних договорів і самої ж Польської Конституції» [7].

Конкретну програму дій, саме перед проведенням «шкільного плебісциту», розробила і почала втілювати у життя волинська «Просвіта». На позачерговому з'їзді у Луцьку 8 березня 1925 р. вона прийняла таку постанову: «1. З'їзд заявляє, що новий закон про школу зовсім не задовільняє шкільних вимог нашого українського народу і кривдить у цьому відношенні наш нарід. 2. З'їзд домагається, щоби на всіх наших українських землях під Польщею була забезпечена нам в рідній мові школа всіх ступенів і типів без ніяких застережень, нарівні з польським громадянством. 3. З'їзд взиває до українських громад, щоби в боротьбі за нові права на свою школу використало до подробиць цей незадо-

вольняючий і вузький закон, і щоби батько, мати чи правний опікун дитини шкільного віку внесли в зазначений законом час, т.є. до 31 березня 1925, до шкільного інспектора декларації з домаганням своєї рідної мови навчання в школі. 4. З'їзд взиває в першу чергу всі філії Товариства «Просвіта» припильнувати, щоби цей обов'язок наше громадянство сповнило» [3].

Висновки. Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що головні освітні товариства Волині упродовж 1920–1930-х рр. перетворилися на масові загальнокрайові об'єднання з розгалуженою організаційною структурою та численними осередками на місцях. Основою їх поступу стали засади демократизму і націоцентризму, тобто орієнтація на традиції, цінності й інтереси українського народу.

Культурно-освітня робота українських громадських товариств велася через подолання постійних перешкод із боку польських владних структур, а це, у свою чергу, ставало вагомим чинником консолідації та самоорганізації, формування національної свідомості української спільноти Волині. Цілісність і комплексність усієї їхньої суспільної діяльності забезпечувалася шляхом налагодження та поглиблення внутрішніх зв'язків з іншими громадськими об'єднаннями та політичними силами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булавина С. Культурно-освітні організації Волині: організаційно-правові засади і напрями діяльності (1921–1939) : монографія. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015.
2. Бухало Г. «Просвіта» сіяла світло (Сторінки історії Рівненської «Просвіти» 1917–1920, 1942–1944 рр.). Рівне, 1994. С. 15.
3. Власовський І. Луцька «Просвіта» (10 років просвітянської праці 1918–1928 рр.). Львів, 1928. С. 10.
4. Виздрик С. З історії українського шкільництва Галичини у міжвоєнний період. URL: <http://ena.lp.edu.ua>.
5. Гатальська Н. Клуб «Рідна Хата» у Володимирі-Волинському. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь* : Матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції 20–23 січня 1998 р. Луцьк, 1998. С. 34.
6. ДАВО, ф.54, оп.1, спр.122.
7. ДАВО, ф.1, оп.2, спр.3785.
8. ДАВО, ф.54, оп.1, спр.122.
9. ДАВО, ф.30, оп.18, спр.1274.
10. ДАВО, ф.46, оп.1, спр.1978.
11. Dziennik Ustaw RP. Warszawa. 1924. № 29.
12. Ковба Ж. «Просвіта» – світло, знання, добро і воля українського народу. Дрогобич : Відродження, 1993. 98 с.

13. Крамар Ю. Українське початкове шкільництво на Волині у 1921–1926 роках. *Науковий вісник ВДУ. Історія*. № 3. 1997. С. 43.
14. Панасюк Б. Організація шкільництва у Волинському воєводстві в 20-і роки: до проблеми польсько-українського порозуміння. *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВДУ ім. Лесі Українки*. 1998. Вип. 3. С. 82–87.
15. Пономаренко С.Є. Культурно-освітні організації Волині 1921–1939 рр. : дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01. Луцьк, 2001. 184 с.
16. Савчук Б. Волинська «Просвіта». Рівне : Ліста, 1996. С. 45.
17. Філіпович М. Українські школи та Луцька «Просвіта» у 20–30-х рр. ХХ ст. *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВДУ ім. Лесі Українки*. 1999. Вип. 4. С. 92.
18. Чоповський В. КПЗУ у боротьбі за народну освіту на Волині. *Минуле і сучасне Волині. Освіта. Наука. Культура* : Тези доповідей та повідомлень ІV Волинської історико-краєзнавчої конференції 13–14 квітня 1990 р. Ч. ІІ. Луцьк, 1990. С.93.

REFERENCES:

1. Bulavina, S. (2015). *Kulturno-osvitni orhanizatsii Volyni: orhanizatsiino-pravovi zasady i napriamy diialnosti (1921–1939)*. [Cultural and educational organizations of Volyn: organizational and legal principles and activities (1921–1939)]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, [in Ukrainian].
2. Bukhalo, H. (1994). "Prosvita" siiala svitlo (Storinky istorii Rivnenskoj "Prosvity" 1917–1920, 1942–1944 rr.). ["Prosvita" sowed light (Pages of the history of "Prosvita" of Rivne 1917–1920, 1942–1944)]. Rivne [in Ukrainian].
3. Vlasovskiy, I. (1928). *Lutska "Prosvita" (10 rokiv prosvitianskoj pratsi 1918–1928 rr.)*. ["Prosvita" of Lutsk (10 years of educational work 1918–1928)]. Lviv [in Ukrainian].
4. Vyzdryk, S. *Z istorii ukrainskoho shkilnytstva Halychyny u mizhvoiennyi period [From the history of Ukrainian schooling in Galichiny in the interwar period]*. URL: <http://ena.lp.edu.ua> [in Ukrainian].
5. Hatal'ska, N. (1998). *Klub "Ridna Khata" u Volodymyri-Volynskomu [Club "Ridna Khata" in Volodymyr-Volynskiy]*. Mynule i suchasne Volyni: Oleksandr Tsynkalovskiy i Volyn. *Past and present of Volyn: Alexander Tsynkalovsky and Volyn*. Materialy IX naukovoï istoriko-kraieznavchoï mizhnarodnoi konferentsii 20–23 sichnia 1998 r. 1998. S. 34. [in Ukrainian].
6. DAVO, (State Archives of Volyn Region) f.54, op.1, spr.122. [in Ukrainian].
7. DAVO, (State Archives of Volyn Region) f.1, op.2, spr.3785. [in Ukrainian].
8. DAVO, (State Archives of Volyn Region) f.54, op.1, spr.122. [in Ukrainian].
9. DAVO, (State Archives of Volyn Region) f.30, op.18, spr.1274. [in Ukrainian].
10. DAVO, (State Archives of Volyn Region) f.46, op.1, spr.1978. [in Ukrainian].
11. Dziennik (1924). *Ustaw RP. [Statute of the RP]*. Warszawa. 1924. № 29. [in Polish]
12. Kovba Zh. (1993) "Prosvita" – svitlo, znannia, dobro i volia ukrainskoho narodu ["Prosvita" – light, knowledge, good and will of the Ukrainian people]. Drohobych: Vidrodzhennia, [in Ukrainian].
13. Kramar, Yu. (1997). *Ukrainske pochatkove shkilnytstvo na Volyni u 1921–1926 rokakh [Ukrainian primary schooling in Volyn in 1921–1926]*. Naukovyi visnyk VDU. *Scientific Bulletin of Volyn State University Istorii*. № 3. 1997. S. 43. [in Ukrainian].
14. Panasiuk, B. (1998). *Orhanizatsiia shkilnytstva u Volynskomu voievodstvi v 20-i roky: do problemy polsko-ukrainskoho porozuminnia [Organization of schooling in Volyn voivodeship in the 20s: to the problem of Polish-Ukrainian understanding]*. Zbirnyk navchalno-metodychnykh materialiv i naukovykh statei i storychnoho fakultetu VDU im. Lesi Ukrainky. 1998. Vyp. 3. S. 82–87. [in Ukrainian].
15. Ponomarenko, S.Ye. (2001). *Kulturno-osvitni orhanizatsii Volyni 1921–1939 rr. [Cultural and educational organizations of Volyn 1921–1939]*: Candidate's thesis. Lutsk, [in Ukrainian].
16. Savchuk, B. (1996). *Volynska "Prosvita" ["Prosvita" of Volyn]*. Rivne: Lista [in Ukrainian].
17. Filipovych, M. (1999). *Ukrainski shkoly ta Lutska "Prosvita" u 20–30-kh rr. XX st. [Ukrainian schools and "Prosvita" of Lutsk in the 20–30's of XX century]*. Zbirnyk navchalno-metodychnykh

materialiv i naukovykh statei istorychnoho fakultetu VDU im. L.Ukrainky. Vyp. 4. S. 92. [in Ukrainian].

18. Chopovskyi, V. (1990). *KPZU u borotbi za narodnu na Volyni [CPWU in the struggle for public education in Voly]*). Mynule i suchasne Volyni. Osvita. Nauka. Kultura *Past and present of Volyn. Education. Science. Culture: Tezy dopovidei ta povidomlen IV Volynskoi istoryko-kraieznavchoi konferentsii 13–14 kvitnia 1990 r. Ch.II. Lutsk, 1990. S. 93. [in Ukrainian].*